

**ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1919 – 1939 рр.) НА СТОРІНКАХ ЗБІРНИКА ПРАЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
АРХІВУ «СТОРІНКИ ІСТОРІЇ» («PAGINAE HISTORIAE»)**

**PROBLEMS OF THE HISTORY OF SUBCARPATHIAN RUSSIA IN THE
INTERWAR PERIOD (1919 -1939) ON THE PAGES OF THE COLLECTION OF THE
PRAGUE NATIONAL ARCHIVE «PAGES OF HISTORY» («PAGINAE HISTORIAE»)**

Paginae Historiae. Sborník Národního archivu 23/ 2015, č. 2: Podkarpatská Rus / Vedoucí redaktorka: Eva Drašarová. Redakční rada: Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měšťánková. Redakční kruh: Marie Bláhová, Waclaw Gojniczek a další. Redaktor svazku: David Hubený. Vydal Národní archiv v Praze, Praha, 2015, 368 s.

Місюк Михайло Дмитрович

директор, Державний архів Закарпатської області,
аспірант кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород
E-mail: mmisyk@carpathia.gov.ua

Mykhailo Misyuk

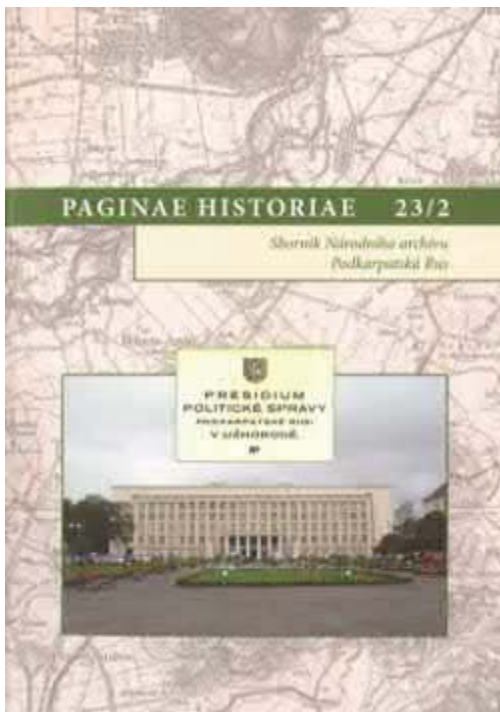
Director of the State Archives of the Transcarpathia region, graduate student of the Department of Modern History of Ukraine and foreign countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

Вискварко Сергій Анатолійович

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу забезпечення збереженості та використання інформації документів, Державний архів Закарпатської області, Берегово
E-mail: vyskvarko.sergei@gmail.com

Sergei Vyskvarko

candidate of Historical Sciences, researcher of the Department of Ensuring the Preservation and Use of Information Documents of the State Archives of the Transcarpathian Region, Berehove

Предметом нинішнього огляду є один з номерів збірника Празького національного архіву «Сторінки історії», зміст якого майже повністю (за виключенням деяких повідомлень та рецензій) присвячений різним проблемам історії Підкарпатської Русі у міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.). Втім, необхідно підкреслити, що питання історії нашого краю присутні і в інших номерах зазначеного збірника [Hubený, 2013, s. 191–232; Hubený, 2014, s. 181–190].

Взагалі історії Підкарпатської Русі у міжвоєнний період в чеській історіографії приділяється велика увага, а вчені, які займаються цією проблематикою, користуються підтримкою з боку держави, яка фінансує їхні дослідження з спеціальних фондів [Paginae, 2017, s. 228]. У нашому розпорядженні, на жаль, опинилося тільки декілька номерів збірника Празького національного архіву «Сторінки історії» за 2015 та 2017 рр., але й вони дозволяють нам скласти певний погляд про коло наукових проблем, що порушуються на сторінках цього видання [Paginae, 2015; Paginae, 2017]. І, нарешті, знайомство із змістом зазначених збірників, допоможе краще зрозуміти ті складні процеси, які проходять сьогодні у сучасній чеській та словацькій історіографії.

З 1992 року Празьким Національним архівом видається науковий збірник «Сторінки історії» («Paginae Historiae»), матеріали якого присвячені різним аспектам історії Підкарпатської Русі в міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.) [Hubený, 2013, s. 191–232]. Не став виключенням і 23 випуск названого збірника, що вийшов в 2015 році [Paginae, 2015]. Збірник складається з трьох розділів, а саме: «Дослідження» («Studie»), «Повідомлення» («Zprávy») і

«Рецензії» («Literatura»). Крім цього, у зазначеному виданні є детальний список авторів статей та повідомлень. Оскільки, як ми вже відмічали, збірник є тематичним, то зрозуміло, що наукові статті чеських та словацьких дослідників, які розміщені в ньому, присвячені історії Підкарпатської Русі в період між двома світовими війнами. Достатньо сказати, що з 368 сторінок збірника, на перший його розділ припадає 311 сторінок. Другий і третій розділи згаданого наукового видання, хоча і скромніші за своїм обсягом, також можуть зацікавити професійних істориків. Ще раз підкреслюючи тематичний характер збірника, ми спробуємо познайомити читача із статтями, що ввійшли до його першого розділу.

Отже, даний розділ відкривається статтею магістра філософського факультету Карлова університету в Празі Юлії Делібалтової (Julia Delibaltova) «Система народної освіти на Підкарпатській Русі в 20-х рр. 20-го століття» («Školství na Podkarpatské Rusi ve 20. letech 20. století») [Paginae, 2015, s. 7–20]. Авторка статті, спираючись на різноманітну спеціальну літературу з історії шкільної освіти і педагогіки, яка вийшла в 1920 – 1930 рр. та в більш пізніший час, законодавчі акти, що стосувалися освіти і, нарешті, архівні документи фонду «Міністерства освіти ЧСР» Національного архіву в Празі, а також фонду «Реферату освіти» Державного архіву Закарпатської області, досліджує питання, зв'язані з початком створення системи народної освіти в ЧСР і на території Підкарпатської Русі, діяльністю педагогічних товариств в історичних землях (тобто Чехії, Моравії та Сілезії), подоланням неписьменності на території нашого краю, мовним питанням, будівництвом мережі шкіл та інтернатів, зупиняється на успіхах і недоліках першого етапу становлення шкільної системи на території Підкарпатської Русі. Як і всі наступні публікації, дана стаття наділена анотаціями, написаними англійською та німецькою мовами [Paginae, 2015, s. 20].

Автором двох наступних, дуже змістовних, наукових статей зазначеного збірника під назвами «Діяльність Комуністичної партії Чехословаччини на території Підкарпатської Русі в 1938 році» («KSČ na Podkarpatské Rusi v roce 1938») [Paginae, 2015, s. 21–38] і «Чеські службовці на Підкарпатській Русі в період другої республіки з точки зору центрального уряду в Празі» («Čeští úředníci na Podkarpatské Rusi za druhé republiky z pohledu centrální vlády v Praze») [Paginae, 2015, s. 39–62] є магістр Давид Губени (David Hubený), співробітник Національного архіву в Празі. Необхідно зазначити, що магістр Давид Губени є автором багатьох досліджень з політичної історії Підкарпатської Русі періоду 1938 – 1939 рр. [Hubený, 2014, s. 181–190]. В згаданій статті, для рішення складних питань, автор залучає як праці відомих представників чеської історичної науки, так і різноманітні архівні документи з фондів Національного архіву в Празі (NA), Російського державного архіву соціально-політичної історії в Москві (RGASPI) і Моравського земського архіву (MZA).

Роман Клімеш (Roman Klimeš) з Праги є автором дослідження «Прапор Підкарпатської Русі – національний прапор карпатських русинів» («Vlajka Podkarpatské Rusi – národní vlajka karpatských rusinů») [Paginae, 2015, s. 63–77]. В статті піднімаються складні питання, зв'язані з історією появи прапора Підкарпатської Русі, акцентується увага читача на відмінностях між державним прапором і гербом та територіальним прапором і знаком. Автор справедливо зв'язуючи всі ці питання з основами геральдики та вексилології, розглядає їх в історіографічному аспекті. Крім цього, дослідник детально зупиняється на законі ЧСР № 252 від 1920 року про використання державного прапора, державного герба і державної печатки ЧСР, розпорядженні Президії Крайового управління Підкарпатської Русі в Ужгороді № 17.688 від 15 грудня 1934 року з цього ж питання та інших нормативно-правових документах того часу. З архівних джерел, що були використані автором статті, необхідно відмітити документи Державного архіву Закарпатської області, Празького Національного архіву та Архіву Канцелярії президента республіки в Празі. На жаль, поза уваги дослідника залишились змістовні праці відомого Закарпатського краєзнавця і спеціаліста в галузі геральдики О. І. Філіппова, присвячені історії створення герба і прапора Підкарпатської Русі [Філіппов, 2006; Філіппов, 2008].

Економічному та соціальному становищу великих земельних володінь угорських магнатів на території Підкарпатської Русі після утворення Чехословацької республіки присвячена стаття магістра Павла Кобласа (Pavel Koblasa), співробітника Національного архіву в Празі, «Великі маєтки угорських магнатів на Підкарпатській Русі» («Velkostatky uherských magnátů na Podkarpatské Rusi») [Paginae, 2015, s. 78–90]. Спираючись на статистичні та генеалогічні довідники, спеціальні історичні дослідження, документи фонду «Державне поземельне управління – закарпатські великі маєтки» Національного архіву в Празі, автор аналізує соціально-економічне становище великих господарств та маєтків угорських дворянських родин, які знаходились на території Підкарпатської Русі після її включення до складу Чехословаччини. Основну увагу дослідник приділяє економічному становищу великих земельних маєтків, що знаходились у власності дворянських сімей Шенборна-Бухгейма, Телекі та Шенберга. [Paginae, 2015, s. 79–84]. Особливий інтерес у читача викличе маловивчена до сьогодення проблема впливу аграрної реформи 1920-х років на матеріальне становище зазначених господарств, а також відношення до них центральної та місцевої чехословацької адміністрації [NA, SPÚ-ZV, 25, 216, 217, 220].

Стаття доктора філософії Станіслава Конечного (Stanislav Konečný), співробітника Інституту суспільних наук Словацької Академії Наук, «Політика та діяльність Народної Ради Закарпатської України» («Politika a fungovanie Národnej rady Zakarpatskej Ukrajiny») [Paginae, 2015, s. 91–109], розглядає широке коло проблем, зв'язаних з становленням адміністративних органів управління на території Підкарпатської Русі в 1944 – 1945 рр. Необхідно зауважити, що автор статті цілком справедливо досліджує ці питання у геополітичному та міжнародно-правовому аспекті. Не дивлячись на те, що словацький вчений спирається на добре відомі роботи представників української, словацької і чеської історіографії, а також документи Державного архіву Закарпатської області і Центрального державного архіву громадських об'єднань України в Києві, його оцінки

створення народних комітетів, НРЗУ, діяльності представників чехословацького уряду в Лондоні на території Підкарпатської Русі, нарешті Першого і останнього з'їзду Народних комітетів Закарпатської України в листопаді 1944 року і прийнятих на ньому документів, не завжди співпадають з загальноприйнятими у вітчизняній історіографії, що зайвий раз говорить про недостатню вивченість всіх аспектів цієї проблеми.

Дослідження доктора філософії Яна Крліна (Jan Krlin), співробітника Національного архіву в Празі, присвячено майже зовсім не вивченій проблемі становлення кордонів між Чехословаччиною та Румунією на території Підкарпатської Русі після утворення Чехословацької держави. Його стаття «Остаточне становлення кордону між Чехословаччиною та Румунією на території Підкарпатської Русі після 1918 року» («Definitivní stanovení hranice Československa a Rumunska na Podkarpatské Rusi po roce 1918») [Paginae, 2015, s. 110–140] ґрунтується виключно на зовсім не вивчених документах з «Архіву Вацлава Рoubіка», який зберігається в Празькому Національному архіві [NA, AVR]. Нам здається, що читачеві буде цікаво детальніше познайомитися з даною колекцією архівних документів і з особистістю самого Вацлава Рoubіка. «В 2005 році, – зазначає автор статті, – з МВС Чеської республіки поступив на зберігання до Національного архіву в Празі цікавий документальний матеріал, який торкався процесу становлення чехословацького державного кордону в період від виникнення незалежної Чехословацької держави в 1918 році і до початку 1940-х років. Цей різноманітний матеріал, доповнений низкою документів, що відносилися до половини XVIII століття, представляє цілісне документальне джерело, яке ілюструє складний процес остаточного становлення кордону молодій державі. Крім цього, цей матеріал також висвітлює діяльність відомого спеціаліста з даного питання, вищого службовця Міністерства громадських робіт ЧСР, інженера Вацлава Рoubіка (1872 – 1948). Різноманітність і тематична єдність переданого на зберігання матеріалу визначили його об'єднання в архівну колекцію під назвою «Архів Вацлава Рoubіка – документація державних кордонів» [Paginae, 2015, s. 110]. Що ж стосується самого Вацлава Рoubіка, то автор дослідження пише, що В. Рoubік закінчив Чеське вище технічне училище і після другого державного іспиту в 1896 році був прийнятий на державну службу. До утворення ЧСР займав різні посади зв'язані з будівництвом. В 1915 році він стає міністерським радником в Міністерстві громадських робіт у Відні. В 1918 році поступає на державну службу нової Чехословацької держави. В. Рoubік був одним з організаторів нового Міністерства громадських робіт ЧСР, в якому очолював III відділ у віданні якого знаходились технічні питання, питання будівництва, мостів та комунікацій. З 1921 року, після реорганізації Міністерства, очолював відділ III «в», який видав технічними і будівельними питаннями, а також справами, зв'язаними з державним кордоном. В 1920-х роках інженер В. Рoubік обіймав посаду уповноваженого представника ЧСР у всіх комісіях з питань розмежування кордону, був присутнім при підписанні міжнародних угод стосовно функціонування спеціального режиму у прикордонній смузі та ін. У технічному уряді Яна Черни (18 березня – 12 жовтня 1926 року) очолював Міністерство громадських робіт ЧСР. 30 квітня 1937 року В. Рoubік вийшов на пенсію, отримавши подяку президента Чехословацької республіки [Paginae, 2015, s. 111]. Оцінюючи наукове значення документального матеріалу зазначеної архівної колекції, автор статті відмічає, що «документація, зібрана Вацлавом Рoubіком, дозволяє висвітлити не тільки концептуальні питання, які розглядалися на засіданнях комісій з розмежування кордону, але й краще зрозуміти повсякденну практичну роботу з розмежування державного кордону, яка супроводжувалась різними локальними проблемами». Цей погляд можливо, на думку чеського вченого, застосувати і при дослідженні процесу становлення чехословацько-румунського державного кордону на території Підкарпатської Русі.

Необхідно зазначити, що хоча стаття висвітлює в основному питання становлення чехословацько-румунського кордону на території Підкарпатської Русі в 1920-х рр., її автор коротко зупиняється також і на проблемах становлення радянсько-чехословацького кордону в 1944 – 1945 рр., підкреслюючи, що СРСР фактично зайняв територію Підкарпатської Русі і вислав за її межі повноважених представників чехословацького уряду в Лондоні – міністра Франтішека Немеца та генерала Антоніна Гасала-Нижборського. З цим «fait accompli» (фактом, що стався), підкреслює чеський дослідник, нічого не змогли подіяти ані президент Е. Бенеш, ані представники Лондонського чи Кошицького урядів [Paginae, 2015, s. 139].

Серйозні методологічні питання, зв'язані з обробкою статистичного матеріалу, порушуються доктором філософії Зденком Маршалеком (Zdenko Maršálek), співробітником Інституту сучасної історії АН Чеської республіки в статті «Русини в чехословацьких військових підрозділах у Франції 1939 – 1940 рр.» («Rusini v československých vojenských jednotkách ve Francii 1939 – 1940») [Paginae, 2015, s. 141–164]. Для автора статті характерна прихильність до «кількісних» або «квантитативних» методів обробки статистичного матеріалу, що розробляються відомими представниками «квантитативної» історіографії [Hudson, 2000; Iggers, 2002; Афанасьев, 1980]. Він робить спробу застосувати ці методи при обробці облікового матеріалу на військовослужбовців чехословацьких військових формувань в період Другої світової війни, який сформувався у Центральному воєнному архіві – Воєнному історичному архіві в Празі в 2005 – 2013 рр. Всі ці відомості сьогодні складають єдину базу даних (Databáza) на військовослужбовців чехословацьких військових підрозділів періоду 1939 – 1945 рр. Зазначене дослідження відрізняється також різноманітною історіографією і статистичними таблицями, складеними на підставі згаданої єдиної бази даних. Втім, сам дослідник не переоцінює значення цих таблиць, підкреслюючи, що «відомості, взяті з особистих облікових даних військовослужбовців, не можна, в силу низки причин, переоцінювати і брати їх цілком як найбільш значимі» [Paginae, 2015, s. 161]. До таких причин він відносить деяку суперечливість самих відомостей, які містяться в облікових картках військовослужбовців. І все ж таки, приведений автором статті статистичний матеріал, дає нам уяву про загальну кількість уродженців Підкарпатської Русі, які були призвані до чехословацьких військових формувань у Франції в 1939 – 1940 рр.,

причому, в таблицях він згрупований за віком, рідною мовою, релігійною конфесією, місцем призову та ін. [Paginae, 2015, s. 150; 151; 153; 155–156; 162]. І, нарешті, хотілося би підкреслити, що автор згаданої статті приймав участь у роботі міжнародного семінару «Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни», що проходив в Ужгороді 16–17 жовтня 2014 року. Тема його виступу: «Русини і українці у чехословацьких військових з'єднаннях за кордоном в роки Другої світової війни». Ця тема, відмічає чеський вчений, до теперішнього часу є маловивченою, тому для дослідників важливо ввести в науковий обіг дуже специфічний статистичний матеріал, що стосується певного часу (1939 / 1940 рр.) і території (Франція). Методологічна основа дослідження була сформульована автором ще в його дисертаційній роботі. Доповідь в Ужгороді представляла трохи спрощений виклад одного з розділів дисертації, а зазначена стаття, навпаки, є детальною розробкою однієї з її частин [Paginae, 2015, s. 141].

Особливостям прикордонного режиму на території Підкарпатської Русі присвячена стаття доктора філософії, співробітника Інституту чеської історії Яна Рихліка (Jan Rychlík) «Малий прикордонний режим на Підкарпатській Русі в 1919 – 1945 рр.» («Malý pohraniční styk na Podkarpatské Rusi v letech 1919 – 1945») [Paginae, 2015, s. 165–178]. Чеський вчений у своєму дослідженні детально розглядає законодавчі документи періоду Австро-Угорщини і Чехословаччини [Rychlík, 2007], а також тексти міжнародних угод, які регулювали прикордонний режим молоді Чехословацької держави з сусідніми країнами: Угорщиною, Румунією і Польщею [Rychlík, 2013]. Аналіз правових та архівних джерел приводить дослідника до наступних висновків, з якими повинен рахуватися кожний вчений, який займається даною проблематикою: по-перше, в період існування ЧСР прикордонний режим з трьома сусідніми державами – Польщею, Угорщиною та Румунією – був відносно ліберальним, не дивлячись на те, що відношення Чехословаччини з Польщею і, особливо, Угорщиною, залишались дуже напруженими [Paginae, 2015, s. 175]; по-друге, під час Другої світової війни був встановлений малий прикордонний режим із Словаччиною, по території якої проходив новий кордон з Угорщиною і Румунією, що виник в результаті анексії Підкарпатської Русі і другого Віденського арбітражу. Новий кордон Угорщини з СРСР (до червня 1941 року) і з Генерал-губернаторством (після червня 1941 року) був закритий; по-третє, після приєднання Підкарпатської Русі до СРСР, Закарпатська область була проголошена зоною з особливим режимом, а цивільне населення виселялося з прикордонних районів. Про малий прикордонний режим із сусідніми державами – Угорщиною, Румунією і Чехословаччиною – не було й мови [Paginae, 2015, s. 175].

Маловивченим сторінкам історії журналістики на території Підкарпатської Русі в міжвоєнний період присвячена стаття співробітника Інституту чеської літератури АН Чеської республіки Данієля Регака (Daniel Řehák) «Огляд кореспондентів «Народної газети» з Підкарпатської Русі» («Přehled dopisovatelů Lidových novin z Podkarpatské Rusi») [Paginae, 2015, s. 179–184]. Дослідник справедливо вважає, що «з приєднанням Підкарпатської Русі до ЧСР перед чехословацькою журналістикою встала нова задача: інформувати чеське суспільство про події на новій території держави, з якою – на відміну від Словаччини – було дуже мало спільного. Ця задача застала чеську журналістську спільноту невідготовленою у мовному і ментальному сенсі» [Paginae, 2015, s. 179]. Недивно, «що, – продовжує чеський дослідник, – деякі газети намагалися... знайти якогось поінформованого кореспондента, який би проживав в місті і був би згодний – у відповідності із своїми основними обов'язками – регулярно інформувати про ситуацію на Підкарпатській Русі. Більш менш повні відомості про те, хто регулярно повідомляв про ситуацію на території Підкарпатської Русі можна, зокрема, знайти на сторінках «Народної газети», що видавалася в м. Брно» [Paginae, 2015, s. 179]. Для вирішення поставленої у зазначеному дослідженні проблеми, автор статті, крім бібліографічних довідників і каталогів, залучає документи фондів «Архіву синдикату журналістів ЧСР», «Міністерства внутрішніх справ ЧСР», «Поліцейської дирекції в Празі» Празького Національного архіву, Моравського земського архіву та ін. Не дивлячись на широке коло використаних архівних джерел і спеціальної літератури, чеський вчений вважає, що «даний огляд кореспондентів однієї з чеських газет не дає уявлення про всіх кореспондентів, що проживали на території Підкарпатської Русі. Багатьох ми знаємо, але навіть архівне дослідження не може відкрити для нас їх повсякденне життя, інші кореспонденти залишилися невідомими. Вони скриті під псевдонімами та ініціалами, і їх справжні прізвища вже ніколи не вдасться встановити» [Paginae, 2015, s. 183]. Данієль Регак не вважає свою роботу узагальнюючою, але тільки першою спробою висвітлити зазначену тему, що до теперішнього часу є малодослідженою.

Стаття бакалавра Михаела Швеця (Michael Švec) з Празького університету «Соціал-демократ Яромир Нечас і Підкарпатська Русь» («Sociální demokrat Jaromír Nečas a Podkarpatská Rus») [Paginae, 2015, s. 185–201] написана у біографічному ключі. Чеський дослідник не в перший раз звертається до особистості відомого чехословацького політичного діяча Я. Нечаса [Švec, 2014]. В центрі уваги автора статті знаходиться професійна і політична діяльність Я. Нечаса на території Підкарпатської Русі. Серед спеціальної літератури і архівних джерел читач може ознайомитися і з біографічними нарисами і з спогадами, присвяченими Я. Нечасу, фундаментальними дослідженнями з міжвоєнної історії ЧСР і Підкарпатської Русі, публіцистичними працями самого Я. Нечаса, стенограмами його виступів в Національних зборах ЧСР, документами Моравського земського архіву, Воєнно-історичного архіву в Празі, Архіву Канцелярії президента республіки (АКРР), Архіву Інституту Т. Г. Масарика і АН Чеської республіки (АУТГМ) та ін. Особливий інтерес читача викличе звіт Я. Нечаса про його надзвичайну діяльність в Ужгороді з квітня 1919 року до листопада 1919 року, складений їм в Празі 2 листопада 1919 року, що зберігається в фонді «Канцелярії президента республіки» (КРР) Архіву Канцелярії президента республіки (АКРР). Зупиняється автор статті і на зв'язках соціал-демократа Я. Нечаса з керівництвом Соціал-демократичної робітничої партії Підкарпатської Русі, зокрема, у тій часті свого дослідження, яка називається «Депутат від Підкарпатської Русі» [ДАЗО, ф. 923, оп. 2, спр. 4]. Взагалі, приведений чеським вченим документальний матеріал,

безперечно зацікавить всіх, хто досліджує політичну і соціальну історію Підкарпатської Русі періоду її входження до складу Чехословацької республіки.

Професор, доктор філософії, співробітник Інституту історії і філософського факультету Пряшівського університету Петер Шворц (Peter Švorc) є автором змістовних досліджень, присвячених різним аспектам історії нашого краю в період 1919 – 1939 рр. Його праці займають видне місце в сучасній чеській і словацькій історіографії історії Підкарпатської Русі міжвоєнного періоду [Švorc, 1997; Švorc, 2003]. Стаття словацького вченого, що опублікована у зазначеному збірнику під назвою «Підкарпатська Русь і Словаччина в міжвоєнній Чехословаччині – пошук нового співіснування (1918 – 1930)» («Podkarpatská Rus a Slovensko v medzivojnovom Československu – hľadanie novej koexistencie (1918 – 1930)») [Paginae, 2015, s. 202–232], написана в рамках грантового проекту VEGA «Підкарпатська Русь і Словаччина в міжвоєнній Чехословаччині – пошук нового співіснування» [Paginae, 2015, s. 202]. В статті розглядаються три ключові проблеми: «Словаки і Русини перед виникненням Чехословаччини» [Paginae, 2015, s. 203–208]; «Словацько-русинські відношення в процесі утвердження Чехословацької республіки» [Paginae, 2015, s. 208–224] і «Словацько-русинські відношення як дестабілізуючий фактор чехословацької реальності» [Paginae, 2015, s. 224–231]. Для рішення зазначених проблем, автор статті залучає спеціальні історичні дослідження представників чеської, словацької, угорської, англійської і української історіографії, матеріали чеської та угорської статистики, різноманітні архівні документи, що відклалися в фондах Воєнно-історичного архіву в Празі (VNA), Архіву Канцелярії президента республіки в Празі (AKPR), Державного архіву в Прешові, Словацького Національного архіву в Братиславі (SNA), приватних архівних колекціях та ін. Висновки, до яких прийшов словацький вчений, на підставі згаданої літератури та джерел, відзначаються виваженістю та ретельною аргументацією. Пройти мимо них сьогодні не може ні один дослідник, що займається даною темою.

Дослідження співробітника Інституту світової історії і філософського факультету Празького університету, магістра Мирослава Томека (Miroslav Tomek) «Українські емігранти на Підкарпатській Русі і державна служба (1919 – 1929). Тяжкий пошук застосування своїх сил на сході республіки» («Ukrajínští emigranti na Podkarpatské Rusi a státní služba (1919 – 1929). Težké hledání uplatnění na východě Republiky») [Paginae, 2015, s. 233–255] хоча і спирається на різноманітну історичну літературу, представлено автором у дискусійному аспекті. На нашу думку, такий підхід до цієї, дійсно складної теми, є найбільш продуктивним для її подальшого вивчення. З узагальнюючих і маловідомих досліджень представників сучасної чеської історіографії, які займаються даною проблемою, необхідно, на наш погляд, виділити праці Андрія Товта [Tóth, 2012], Марії Магидової [Magidová, 1995] і Давіда Свободи [Svoboda, 2007]. Що ж стосується архівних джерел, то чеський вчений у своїй статті використовує документи фондів «Президії Ради Міністрів ЧСР» (PMR), «Президії Міністерства внутрішніх справ ЧСР 1918 – 1924 рр.» (PMV) Національного архіву в Празі, а також документальний матеріал, взятий з фондів особового походження Центрального Державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВОВУ) в Києві. Така широка джерельна база дозволила автору статті детально проаналізувати питання, зв'язані із долею українських емігрантів різних професій на території Підкарпатської Русі в перше десятиріччя існування Чехословацької республіки. Зупиняється чеський дослідник і на загальній оцінці їх діяльності у зазначений період, зауважуючи, що «українська історична література, як така, що вийшла з надр української діаспори за кордоном, так і сучасна, оцінюють вклад емігрантів – перш за все вчителів – в культурний розвиток краю, який сьогодні є складовою частиною незалежної України, звичайно, позитивно [Стряпко, 2012]. Представники ж русинської історичної традиції, навпаки, відзиваються про їх діяльність досить критично [Krivský, 1999]. Відношення ж центрального Празького уряду до діяльності українських емігрантів, на думку автора статті, було не достатньо послідовним. Ця непослідовність виявлялася в тому, що, як свідчать архівні документи, побоювання чехословацької влади стосовно того, що українські емігранти будуть на Підкарпатській Русі грати роль дестабілізуючого фактору, були небезпідставними, про що свідчать численні зв'язки українських емігрантів з націоналістичними і монархічними українськими організаціями в Німеччині, Франції та інших європейських країнах, які були виявлені чехословацькими органами контррозвідки в 1920 – 1930 рр. [Paginae, 2015, s. 253]. Недивно, що багато хто з політичних діячів першої Чехословацької республіки, особливо після приходу до влади в Німеччині нацистів, справедливо вважали діяльність українських емігрантів на території Підкарпатської Русі антидержавною, що загрожує територіальній цілісності Чехословацької республіки [Tomek, 2011]. Однак, як вважає чеський вчений, зусилля чехословацького уряду по очищенню органів влади Підкарпатської Русі від українських емігрантів, за рідким виключенням, носили декларативний характер, оскільки в тих складних економічних, політичних і мовних умовах, що склалися на території Підкарпатської Русі, еміграція ніколи не розгладалася як першочергова проблема [Paginae, 2015, s. 253]. Одним словом, приведений в статті фактичний матеріал, говорить про те, що дана проблема потребує подальшого вивчення, пошуку та введення в науковий обіг нових архівних джерел.

Самою об'ємною публікацією зазначеного розділу є стаття магістра Андрія Товта (Andrej Tóth), співробітника економічного факультету і факультету міжнародних відносин Вищої школи економіки в Празі під назвою «Воєнна окупація Підкарпатської Русі Угорським королівством в березні 1939 року в контексті міжнародної політики» («Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Madarským královstvím v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti») [Paginae, 2015, s. 256–311]. Автор статті ставить перед собою задачу детально показати як проходила воєнна окупація території Підкарпатської Русі угорськими військами у другій половині березня 1939 року, використовуючи головним чином архівні джерела з фонду «Міністерства закордонних справ Угорського королівства», що зберігається в Державному архіві Угорського Національного архіву в Будапешті [Paginae, 2015, s. 256]. Вирішуючи цю задачу, чеський дослідник детально зупиняється на причинах гострої

внутріполітичної кризи в Чехословаччині, розповідає про різні аспекти зовнішньої політики Німеччини, Італії, Великої Британії, Франції, Польщі щодо ЧСР, результатом якої стала Мюнхенська угода, підписана в кінці вересня 1938 року, яка визначила трагічну судьбу першої Чехословацької республіки [Paginae, 2015, s. 256–257]. Вчений знайомить читача також з маловідомими фактами, зв'язаними з так званим першим Віденським арбітражем, підписаним в листопаді 1938 року і політичною ситуацією на території автономної Підкарпатської Русі в лютому-березні 1939 року, детально досліджує події, що стосувалися воєнної окупації території автономного краю військами Угорського королівства, розповідає про майже невідомі бойові дії між Словацькою державою і Угорщиною на території Східної Словаччини, і, нарешті, коротко торкається нереалізованого проекту Угорського уряду графа Пала Телекі про автономію Підкарпатської території в рамках Угорської держави [Paginae, 2015, s. 306–309]. Крім опублікованих матеріалів чехословацької і угорської статистики і деяких узагальнюючих спеціальних досліджень, автор статті, як вже зазначалося, спирається в основному на документи Державного архіву Угорського Національного архіву в Будапешті (MNL – OL), зокрема, архівний матеріал фонду «Міністерства закордонних справ Угорського королівства» (Külügyminisztérium). Великий інтерес у читачів викличуть секретні повідомлення угорських послів та воєнних аташе у Варшаві, Берліні, Римі, Лондоні, Бухаресті напередодні і в ході вторгнення угорських військ на територію автономної Підкарпатської Русі, а також «воєнні ситуативні повідомлення» командуючих основними військовими оперативними групами (Мукачівської, Берегівської та Ужгородської), які безпосередньо здійснювали зайняття території колишньої Підкарпатської Русі, що поступали до Угорського Генерального Штабу в Будапешті з 14 до 22 березня 1939 року. Безсумнівно, заслуга чеського вченого, на наш погляд, полягає в тому, що висновки його статті ґрунтуються на архівних джерелах, які вперше введені їм у науковий обіг, тому всі професійні історики, що досліджують події лютого-березня 1939 року на території автономної Підкарпатської Русі, обов'язково повинні познайомитися із згаданою роботою.

У другому розділі збірника (Zprávy) поміщені два повідомлення. Автор першої публікації «Як визначити своє походження» («Jak definovat svůj původ») [Paginae, 2015, s. 315–317] – заступник директора Державного архіву Закарпатської області М. В. Марканич – детально зупиняється на змісті церковних метричних книг, що зберігаються у фонді 1606 Державного архіву Закарпатської області (фонд «Колекція церковних метричних книг Закарпаття»), зауважуючи при цьому, що дана колекція включає також і метричні книги, які велися з жовтня 1895 року. Всього ж у згаданій колекції, відмічає автор, зберігається 1788 церковних метричних книг за 1712 – 1952 рр. і 3382 метричні книги за період 1895 – 1937 рр. [Paginae, 2015, s. 316–317]. Автор повідомлення зупиняється також на особливостях ведення метричних книг, мовах метричних записів, відомостях, які можуть викликати певний інтерес у дослідників, що займаються питаннями генеалогії.

Друге повідомлення «Великий герцог Людвіг Сальватор – до 100-річчя з дня смерті» («Arcivévoda Ludvík Salvátor v roce 100. výročí úmrtí») [Paginae, 2015, s. 319–326] доктора філософії Єви Грегоровичової (Eva Gregorovičová), співробітниці Національного архіву в Празі, присвячене пам'яті вченого і мандрівника Великого герцога Людвіга Сальватора Тосканського (1847 – 1915). Автор повідомлення детально розповідає про урочисті заходи (виставки документів, презентації наукових публікацій), що були присвячені цьому незвичайному досліднику, які в різні роки проходили як на території Італії, так і на території Чеської республіки [Paginae, 2015, s. 319–322]. Із повідомлення читач може дізнатися про виставку на честь згаданої особистості, яка проходила в Італійському культурному центрі в Празі в квітні 2014 року. На цій виставці, крім унікальних документів, відвідувачам була представлена книга Єви Грегоровичової «Розділи історії сімейного архіву Тосканських Габсбургів», яка вийшла під егідою Національного архіву в Празі в 2013 році [Paginae, 2015, s. 319]. У своєму повідомленні автор відмічає також вагомий вклад співробітників і керівництва Національного архіву в Празі в організацію урочистостей, присвячених пам'яті Великого герцога Людвіга Сальватора Тосканського – багатогранного вченого, автора багатьох робіт у різних галузях наукового знання [Paginae, 2015, s. 322].

З 10-ти рецензій, опублікованих в розділі «Literatura» зазначеного збірника, хотілося би відмітити наступні: рецензію Мирослава Шептака (Miroslav Šepták) на праці Йіндріха Деймека (Dejmek Jindřich) «Чехословацька дипломатія. Ч. I. Нарис історії Міністерства закордонних справ і дипломатія (1918 – 1992). Академія, Прага, 2012, 320 с.»; Деймек Йіндріх і кол.: «Чехословацька дипломатія. Ч. II. Біографічний словник чехословацьких дипломатів. Академія, Прага, 2013, 802 с.» (Dejmek, Jindřich: Diplomacie Československa, Díl I., Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918 – 1992), Akademie Praha 2012, 320 s.; Dejmek, Jindřich a kol.: Diplomacie Československa, Díl II., Biografický slovník československých diplomatů, Akademie Praha 2013, 802 s.). Перу Йіндріха Деймека, відмічає автор рецензії, належать фундаментальні дослідження з історії чехословацької дипломатії, що написані в історіографічному і біографічному ключі. Він є також один з упорядників 10-ти томного видання документів зовнішньої політики Чехословацької республіки [Dejmek, 1998, s. 105–144; Dejmek, 1998; Dejmek, 2008, s. 27–50; Dejmek, 2000 – 2001; 2003 – 2005; 2007 – 2008; 2011]; рецензію Яна Крліна (Jan Krln) під назвою: «З нової архівної літератури Словенії» («Z nové Slovinské archivní literatury») [Paginae, 2015, s. 354–357], в якій автор зупиняється на дослідженнях архівістів Словенії, присвяченим «Кранським земським привілеям 1338 – 1736 рр.» («Kranjski deželni privilegiji 1338 – 1736. Ljubljana 2008»); «Люблянським суддям і старостам 1269 – 1820» («Ljubljanski sodniki in župani 1269 – 1820. Ljubljana 1998 – 2014»); життю та діяльності австрійського маршала Світозара Бороєвича де Бойна (1856 – 1920) («Simčič, M.: Svetozar Borojevič. Med slavo in ponižanjem. Ljubljana 2011»); три подальших рецензії Мирослава Шептака, присвячених дослідженням австрійських вчених із зовнішньої політики Австрії 1918 – 1938 рр., [Koch, 2014; Rauscher, 2014], політичної історії Австрії 1933 – 1938 рр., [Dreidemy, 2013], минулого і сучасного федеральної землі Австрії «Бургенланд» [Graf, 2012].

Отже, огляд статей повідомлень та рецензій, що опубліковані у зазначеному збірнику Празького національного архіву «Сторінки історії», дозволяє нам зробити деякі висновки, а саме: по-перше, теми досліджень чеських та словацьких вчених, які займаються історією Підкарпатської Русі міжвоєнного періоду, торкаються самих різноманітних питань економічної, соціальної та політичної історії нашого краю; по-друге, всі без виключення наукові статті спираються на фундаментальну джерельну базу, правда не завжди їх автори відкрито пишуть про методологічну основу своїх досліджень; по-третє, зміст опублікованого у доступних нам збірниках матеріалу говорить також про те, що вчені, які розробляють питання історії Підкарпатської Русі, користуються підтримкою з боку держави, яка фінансує їх наукову діяльність із спеціальних фондів. І, нарешті, наукові статті, повідомлення та рецензії, що опубліковані у зазначеному збірнику, є важливим джерелом для вивчення сучасної чеської та словацької історичної науки.

Список використаних джерел

- Dejmek, Jindřich, 1998. *Československá zahraniční politika 1918 – 1938, Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii*, Praha, s. 105–144.
- Dejmek, Jindřich, 1998. *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta, Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*, Praha, 399 s.
- Dejmek, Jindřich, 2008. *Historiografie československé zahraniční politiky a diplomacie 1918 – 1948. Bilance poslední dekády (1997/98 – 2007), Reflexe dějin Československa 1918 – 1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí*, Praha, s. 27–50.
- Dejmek, Jindřich a kol., 2000 – 2001; 2003 – 2005; 2007 – 2008; 2011. *Dokumenty československé zahraniční politiky*, Praha, 10 svazků.
- Dreidemy, Lucile, Wenninger, Florian (Hrsg.), 2013. *Das Dollfuß/Schuschnigg-Regime 1933 – 1938*, Wien, 638 s.
- Graf, Maximilian, Lass, Alexander, Kessler-Ruzicic, Karlo (Hrsg.), 2012. *Das Burgenland als internationale Grenzregion im 20. und 21. Jahrhundert*, Wien, 240 p.
- Hubený, David, 2013. *Podkarpatská Rus na jednáních vlád Jana Syrového (23. září – 1. prosince 1938), Paginae Historiae*, Praha, 21, č. 1, s. 191–232.
- Hubený, David, 2014. *K průběhu voleb do sněmu Podkarpatské Rusi a jejich přezkumu u Volebního soudu v roce 1939, Historie – otázky – problémy*, č. 1, s. 181–190.
- Hudson, Pat, 2000. *History by Numbers, An Introduction to Quantitative Approaches*, London, 360 p.
- Iggers, Georg G., 2002. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderně výzvě*, Praha: Nakl. Lidové noviny, 177 s.
- Koch, Klaus, Vyslonzil, Elisabeth (Hrsg.), 2014. *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938. Zwischen Mussolini und Hitler, 10. August 1934 bis 24. Juli 1936*, Wien, Band 10, 459 s.
- Krivský, Ivan, 1999. *Vliv ukrajinských emigrantů na podkarpatorusinskou komunitu, Vznik ČSR a Podkarpatská Rus*, Praha, s. 24–25.
- Magidová, Marija, 1995. *Russian, Ukrainian and Belorussian emigration between word wars in Czechoslovakia*, Praha, s. 848.
- Národní archiv (NA), *Archiv Václava Roubíka-dokumentace státních hranic (AVR) (EL NAD 1580)*.
- Národní archiv (NA), *fond Státní pozemkový úřad-zakarpatské velkostátky (SPÚ-ZV), Schönborn-Mukačevo*, kart. 25; NA, fond SPÚ-ZV – *dotatky, neuspořádané spisy*, kart. 216; NA, SPÚ-ZV, *Teleki – Dovhe*, kart. 220; NA, SPÚ-ZV, *Schönberg – Čonak*, kart. 217.
- Paginae Historiae*, 2015, Praha, 23, č. 2, 368 s.
- Paginae Historiae*, 2017, Praha, 25, č. 1, 296 s.
- Paginae Historiae*, 2017, Praha, 25, č. 2, 352 s.
- Rauscher, Walter (Hrsg.), 2014. *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938. Österreich im Banne Faschismus. 24. Februar 1933 bis 6. August 1934*, Wien, Band 9, 490 s.
- Rychlík, Jan, 2007. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a Československu 1848 – 1989*, Praha, 259 s.
- Rychlík, Jan, Rychlíkova, Magdaléna, 2013. *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919 – 1939*, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 183 s.
- Svoboda, David, 2007. *Boj o cizí duši: Ukrajinství a ukrajinský nacionalismus v české reflexi 1900 – 1938*, Praha, 246 s.
- Švec, Michael, 2014. *Jaromír Nečas a jeho role v československo-ukrajinských vztazích, bakalářská práce Fakulty humanitních studií UK v Praze*, Praha, 92 s.
- Švorc, Peter, 1997. *K otázce krajinnej hranice Podkarpatskej Rusi a Slovenska (1918 – 1923), Obyvatelstvo Karpatskej kotliny*, Prešov, s. 215–240.
- Švorc, Peter, 2003. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*, Prešov, 422 s.
- Tomek, Miroslav, 2011. *Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922 – 1939*, Praha, 124 s.
- Tóth, Andrej, Novotný, Lukáš a Stehlik, Michal (ed.), 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918 – 1938: od státu národního ke státu národnostnímu*, Praha, 722 s.
- Афанасьев, Ю. Н., 1980. *Историзм против эклектики*, Москва: Мысль, 279 с.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 923, фонд «Хустська жупна організація Соціал-демократичної партії Чехословащини, м. Хуст», оп. 2, spr. 4.
- Стряпко, І. О., 2012. *Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920 – 1939)*, Ужгород, 328 с.
- Філіппов, О., 2006. *Тасмниця герба Підкарпатської Русі*, Ужгород: Карпати, 48 с.
- Філіппов, О., 2008. *Питання створення прапора Підкарпатської Русі*, Ужгород: Ліра, 60 с.

References

- Afanas'ev, Yu. N., 1980. *Istorizm protiv eklektiki*, [Historicism versus eclecticism], Moskva: Mysl', 279 s. (in Russian).
- DAZO, (SATR), f. 923, *fond «Khutska zhupna orhanizatsiya Sotsial-demokratychnoyi partiyi Chekhoslovachchiny, m. Khust»* [«Khust County Organization of the Social Democratic Party of Czechoslovakia, Khust»], op. 2, spr. 4. (in Czech).
- Dejmek, Jindřich, 1998. *Československá zahraniční politika 1918 – 1938, Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii*, Praha, s. 105–144. (in Czech).

- Dejmek, Jindřich, 1998. *Historik v čele diplomacii: Kamil Krofta, Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*, Praha, 399 s. (in Czech).
- Dejmek, Jindřich, 2008. Historiografie československé zahraniční politiky a diplomacie 1918 – 1948. Bilance poslední dekády (1997/98 – 2007), *Reflexe dějin Československa 1918 – 1948 v historiografii na počátku 3. Tisíciletí*, Praha, s. 27 – 50. (in Czech).
- Dejmek, Jindřich a kol., 2000 – 2001; 2003 – 2005; 2007 – 2008; 2011. *Dokumenty československé zahraniční politiky*, Praha, 10 svazků. (in Czech).
- Dreidemy, Lucile, Wenninger, Florian (Hrsg.), 2013. *Das Dollfuß/Schuschnigg-Regime 1933 – 1938*, Wien, 638 s. (in German).
- Filippov, O., 2006. *Tayemytsya herba Pidkarpats'koyi Rusi*, [The secret of the coat of arms of Subcarpathian Russia], Uzhhorod: Karpaty, 48 s. (in Ukrainian).
- Filippov, O., 2008. *Pytannya stvorennya prapora Pidkarpats'koyi Rusi*, [The question of creating a flag of Subcarpathian Russia], Uzhhorod: Lira, 60 s. (in Ukrainian).
- Graf, Maximillian, Lass, Alexander, Kessler-Ruzicic, Karlo (Hrsg.), 2012. *Das Burgenland als internationale Grenzregion im 20. und 21. Jahrhundert*, Wien, 240 p. (in German).
- Hubený, David, 2013. Podkarpatská Rus na jednáních vlád Jana Syrového (23. září – 1. prosince 1938), *Paginae Historiae*, Praha, 21, č. 1, s. 191–232. (in Czech).
- Hubený, David, 2014. K průběhu voleb do sněmu Podkarpatské Rusi a jejich přezkumu u Volebního soudu v roce 1939, *Historie – otázky – problémy*, č. 1. s. 181–190. (in Czech).
- Hudson, Pat, 2000. *History by Numbers. An Introduction to Quantitative Approaches*, London, 360 p. (in English).
- Iggers, Georg G., 2002. *Dějepisectvi ve 20. století. Od vědecke objektivty k postmoderně výzvě*, Praha: Nakl. Lidové noviny, 177 s. (in Czech).
- Koch, Klaus, Vyslonzil, Elisabeth (Hrsg.), 2014. *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938. Zwischen Mussolini und Hitler, 10. August 1934 bis 24. Juli 1936*, Wien, Band 10, 459 s. (in German).
- Krivský, Ivan, 1999. Vliv ukrajinských emigrantů na podkarpatorusinskou komunitu, *Vznik ČSR a Podkarpatská Rus*, Praha, s. 24–25. (in Czech).
- Magidová, Marija, 1995. *Russian, Ukrainian and Belorussian emigration between world wars in Czechoslovakia*, Praha, s. 848. (in English).
- Národní archiv (NA), *Archiv Václava Roubíka-dokumentace státních hranic (AVR) (EL NAD 1580)*. (in Czech).
- Národní archiv (NA), *fond Státní pozemkový úřad-zakarpatské velkostátky (SPÚ-ZV), Schönborn-Mukačevo*, kart. 25; NA, *fond SPÚ-ZV – dodatky, neuspořádané spisy*, kart. 216; NA, *SPÚ-ZV, Teleki – Dovhe*, kart. 220; NA, *SPÚ-ZV, Schönberg – Čonak*, kart. 217. (in Czech).
- Paginae Historiae*, 2015, Praha, 23, č. 2, 368 s. (in Czech).
- Paginae Historiae*, 2017, Praha, 25, č. 1, 296 s. (in Czech).
- Paginae Historiae*, 2017, Praha, 25, č. 2, 352 s. (in Czech).
- Rauscher, Walter (Hrsg.), 2014. *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918 – 1938. Österreich im Banne Faschismus. 24. Februar 1933 bis 6. August 1934*, Wien, Band 9, 490 s. (in German).
- Rychlík, Jan, 2007. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a Československu 1848 – 1989*, Praha, 259 s. (in Czech).
- Rychlík, Jan, Rychlíková, Magdaléna, 2013. *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919 – 1939*, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 183 s. (in Czech).
- Stryapko, I. O., 2012. *Tovarystvo «Prosvita» v hromads'ko-politychnomu ta kul'turnomu zhytti Zakarpattya (1920 – 1939)*, [Enlightenment Society in the socio-political and cultural life of Transcarpathia (1920 – 1939)], Uzhhorod, 328 s. (in Ukrainian).
- Svoboda, David, 2007. *Boj o cuzí duši: Ukrajinství a ukrajinský nacionalismus v české reflexi 1900 – 1938*, Praha, 246 s. (in Czech).
- Švec, Michael, 2014. *Jaromír Nečas a jeho role v československo-ukrajinských vztazích, bakalářska práce Fakulty humanitních studií UK v Praze*, Praha, 92 s. (in Czech).
- Švorc, Peter, 1997. K otázce krajinskej hranice Podkarpatskej Rusi a Slovenska (1918 – 1923), *Obyvatelstvo Karpatskej kotliny*, Prešov, s. 215–240. (in Slovak).
- Švorc, Peter, 2003. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*, Prešov, 422 s. (in Slovak).
- Tomek, Miroslav, 2011. *Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922 – 1939*, Praha, 124 s. (in Czech).
- Tóth, Andrej, Novotný Lukaš a Stehlik Michal (ed.), 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918 – 1938: od státu národního ke státu národnostnímu*, Praha, 722 s. (in Czech).